

Александар Албијанић

СТРАНА ИМЕНА И ТОПОНИМИ У НЕКИМ СРПСКИМ
ТЕКСТОВИМА XIX ВЕКА: КРАТАК ОСВРТ НА
ДАВИДОВИЋЕВЕ „НОВИНЕ СРПСКЕ” (1814)

1. У свом чланку који носи наслов *Прилог познавању деклинирања позајмљеница у неким делима Јоакима Вујића и Павла Соларића* (Зборник III, Међународни научни састанак слависта у Вукове дане, Реферати и саопштења; Међународни славистички центар СР Србије, 1981, 113–22; скраћено: *Прилог*) покушавали смо на основу детаљне анализе 7 штампаних радова поменутих српских аутора¹ да установимо до које су се мере позајмљенице прилагодиле законима тадашњег српскохрватског језика². Према нашем испитивању, од свега 66 позајмљеница већина се не мења (37 или 56%), док се 17 (готово 26%) деклинира као именице чији је ном. наставак *-и* или *-е*, а само се 12 (више од 18% свих примера) мења као именице на *-ø*. Као што смо указали у свом чланку, овај рад је представљао „само први покушај расветљавања једног проблема који до данашњег дана није дефинитивно ни постављен, а камоли решен, наиме

¹ За списак испитиваних радова, в. *Прилог*, 114.

² У данашњем књижевном језику, за разлику од већине словенских језика нарочито руског, мењају се све именице укључујући и одомаћене стране из старијег као и из новијег раздобља (једини изузетак јесте, наравно, именица *доба*). „Према томе, данас позајмљенице, једном прихваћене, аутоматски се покорављају законима стандардног српскохрватског језика, те добијају парадигматске облике, као и одређену везу са конгруенцијским индикатором у складу са својом основном морфолошком структуром. Пошто савремени српскохрватски језик има само четири наставачке могућности у ном. сингулара (*-ø*, *-ǎ*, *-ǒ*, *-ǵ*), свака страна именица која се завршава на било који други вокал (*-и*, *-у*, *-ā*, *-ǎ*, *-ē*) деклинира се као именица мушког рода на *-ø*, с напоменом да се у тим случајевима вокалски завршетак осећа као део основе, а не као наставак. У њих се наставци за остале падежне облике именица м. рода I врсте додају на цео облик ном. једн.” (*Прилог*, 113).

судбину страних именица у српскохрватском језику, нарочито у ранијој фази развита књижевног језика”³

Да бисмо стекли бољу и јаснију слику о судбини позајмљеница у нашим ранијим текстовима желимо овде да се позабавимо страним именима, као и топонимима, који се налазе у „Новинама српским”⁴, првом српском листу у XIX веку, који су покренула у Бечу од августа 1813. г. два млада српска медицинара и родољупца, Димитрије Давидовић и Димитрије Фрушић. Наш је циљ заправо следећи: утврдити до које се мере позајмљенице адаптирале законима српскохрватског језика тадашњег доба. Поред тога, да бисмо боље разумели улогу коју су играле „Новине српске” у овом питању, прво ћемо укратко скренути нашу пажњу на ситуацију која се огледа у два ранија штампана листа, наиме Пуљиних „Сербских новина повседневних” (1791–92)⁵ и Новаковићевих „Славено-Сербских ведомости” (1792–94).⁶

„Сербске новине повседневне”

2. Од свега 644 испитиване странице запазили смо само 42 примера личних имена, као и топонима, на *-и*, *-у*, *-ѐ*, *-ѓ*,⁷ с напоменом да се већина (35 од свега 42, мало више од 83% свих примера) не деклинира. Нпр.:

³ Прилог, 119.

⁴ В. и наш рад *Деклинација страних личних имена у „Новинама српским” (1813)* (Зборник за филологију и лингвистику, XXII 1, 1979, 111–23; скраћено: *Новине*) у којему испитујемо ограничен број страних именица. Кад спојимо резултате поменутог штампаног рада с овим, свакако ћемо продубити и раширити наше знање о деклинацији страних именица у „Новинама српским”.

⁵ За библиографске податке, в. Георгије Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Народна библиотека СР Србије, Београд, 1964, 235–37; скраћено: Михаиловић, *Библиографија*.

⁶ В. Михаиловић, *Библиографија*, 285–87.

⁷ Нисмо нашли примере за именице на *-а*. Овде не узимамо у обзир примере који долазе у ном. једн. Поред тога, нисмо убројили и она лична имена која се употребљавају уз предлог *от* (= од) јер, с мало изузетака, у таквим случајевима лично име остаје непроменљиво као, на пример, у следећим примерима: *Ова Свеза јест Господина от Мир а бу* (I 42); ... *а други дан Батталлион от Пелле грини... отмаширала јесу* (I 131); *Господина Фиршта от Естер хази иншта ллирала* (I 181); поред ређих деклинираних облика као, на пример, ... *но понеже Г. от С а н т к р о а у Кобленцу восприимљен бист* (II 34). Уп. и примере где бисмо очекивали деклиниране облике: ... *да би се флотте Адмирала Хо од ... снабделе* (I 34); ... *ако би турски двор само Англезом преко Су е ц ити допустио* (I 69) и сл. Има много таквих и сличних примера.

... биле су ове Принцезе... код Кардинала Браши (I 67);⁸ Најпре изишла једна чета Хусара под Командом Мајора Дежефи (I 312); Мачарскога Посланника Графа Франца Естерхази ... устрелили (I 22); ... да нека част русииске мале флотте под Коммандом русиискога Обрстера Господина Ламбро Казони ... отишла јест (I 114); ... из Аде Куцефа - ни на другу Страну Брега преишли (I 65); Его Величество јесу Господину Графу Лухесини ... бурмутицу ... послали (I 341); Генерал Мирабо умрео је у Франбургу код Брансгау (II 299); Банда Јакобинерска јест много на Генерала Монтеску држала (II 240); ... ми чекамо добра известија от Књаза Нассау... (II 38), поред ређих деклинираних облика као, на пример, следећих: ... који с дшчерију Принца Баторија бракусочеталсја ... (I 61); ... јербо залудо су сва лекарства врача Вилизија била Краљицу извидати (II 230); и Раис Ефендију сице отговорил (I 373); и Вопросил Раис Ефендија (I 373); Разговор ... между цесарским елчијом и Раис Ефендијом казаетсја натраг изисканија аустријских (II 19); ... турскому Раис Ефендију издерту натраг повратио (II 27).⁹ На основу овога материјала можемо констатовати да у поменутом листу позајмљенице углавном остају непроменљиве. Изузеци су веома ретки.

„Славно-Сербске ведомости”

3. На основу 888 испитиваних страница забележили смо свега 114 страних имена и топонима¹⁰ на -и, -у-, -ē, -ō, с напоменом да преовлађују непроменљиве форме (88 према 26, или мало више од 77% свих примера). Поред индеклинабилних облика као, на пример: ... окупи Непријатељски Лагер код Анбри... (I 142Б); Его Величество јесу Банкара Хиацинта Вијацоли за Императорскога Конзула ... наименовати изволили (I 109Б); ... ударио је такожде Непријатељ био на Грофа Герријери ... (I 333); ... да су му Књаза Естерхази и Батани фамилије своја дела всегда воверавали (I 22); Г. Фелдцајгмајстер отреди Мајора Макони ... противу њи (I 10); ... и предали Воеводство Вожду Мессени (I 264); ... да је Собор ... у Мисисиппи ... срећни мир закључил (II 280); ... Генерала Паоли у Арест поставити имут (I 113); Генерала Писегри ухватио

⁸ Римски број означава том. Овде ћемо осавременити графију.

⁹ Што се тиче поменутог личног имена, у овом листу постоји колебање између цитираних деклинираних и недеклинираних форми. Што се тиче последњих, можемо цитирати следеће облике: ... к Раис Ефенди позват јест (I 178); ... от Раис Ефенди ... примио (I 215).

¹⁰ В. прим. 7.

(II 165); ... а сад ред на ... Рајз - Ефенди (II 8); Чекају Депутирта Солицетти (II 123); ... иначе неће ни они Нама из ... Браизгаужита дати (II 19); ... а с другим наместио се от Ванцену до Решерсбероа (I 315);¹¹ а Генерала Геусау наместио (II 158Б); ... Двор Сицилииски склонио се Г. Макау за посланика ... признати (I 11); от Генерала Каваллери Графа Вурмзера из Хагенау ... (I 297); Овакови поступици највише пак у ... Бордо ... (I 390); и зато је Конвент Народни Генерала Карто ... отредио ... (I 249); Фелдмаршал Књаз Кобург наредио је... Књаза от Виртенберга на десно к месту Ло (I 88); ... да се Непријатељ (sic!; при Невшато страшно совокупља (II 158Б); а Генералу Рошамбо дати ће се способна ладија (II 150Б); ... приступила је и вдовица почившаго Руссо собору ... (II 337); ... који је дуго време у Ванде био ... (II 34); Впрочем непосредствено сообшченице с Францијом преко Кале и Довера на мору јест пресечено, но пошта из Остиндије обичним начином долази (I 75); Холландези се находе у Меле при Генту (I 283А); ... да план графа Розе ... прво место имати будет (I 76) и сл., налазимо у свом материјалу променљиве форме као, на пример, следеће: ... изиђу придворне новине прво о освојенију града Вастија (II 110Б); Прво је било от Коммисаров Кохона, Лекинија ... (I 137-8); Тужба коју је Лекоантре ... против ... Коллот Дехербоа ... и Давида предао ... (II 304); ... потом разорио је њихове закопе све, који су код Кроа и Букета били ... (I 189); но на предложеније Гражданина Лакроа продолженије до 3. дна није му дозвољено (I 42); ... ударио ... на непријатељске Пикете код Розембоа (I 363); Писмо из Рувроа јавља ... (II 178А); ... изишао је био... Непријатељ ... код Ореа и Фонтенебоа (I 364); По известију Фелдмаршал-лајтнанта Отто ... у Арлеу ... (II 109); ... Непријатељ ... на сојединенне чете ... код Ормеа ударио (II 137); Како известија из Турнеа гласе ... (I 344) и сл. Као што се види, готово се исто стање у односу на деклинацију страних имена, као и топонима, огледа у „Славено-Сербским новинама”. Значи, у Пуљиним, као и у Новаковићевим новинама крајем осамнаестог века, веома се ретко деклинирају позајмљенице на -и, -у, -ē, -ō.

„Новине српске”

4. За разлику од ситуације која се одражава у „Сербским новинама повседневним”, као и у „Славено-Сербским ведомостима”, где, као што смо већ видели, позајмљенице углавном остају непроменљиве, у „Новинама српским” огледа се сасвим супротно стање: скоро све именице

¹¹ У овом примеру само је први топоним непроменљив.

страног порекла на *-и*, *-у*, *-ē*, *-ō* деклинирају се као именице м. р. на *-о*. Према нашој анализи 576 страница текста,¹² од укупно 359 забележених примера, само 8 остаје непроменљиво, што јасно показује да се у овом погледу језик „Новина српских” умногоме поклапа с данашњим стандардним језиком али се, као што смо горе рекли, разликује од језика у друга два поменута листа¹³. Нашли смо следеће примере, где се мења позајмљеница:¹⁴

Позајмљенице на *и*

5. У нашем материјалу нашли смо 140 променљивих облика, а само 4 непроменљиве форме. Нпр.: *Французи су се у граду Арсију... држали* 260;¹⁵ *и тако им силне колонне из града Арсија ... појду* 267; *... састане се ... војска пред градом Арсиом на Оби* 267; *Обе су ове државе под владетелством Сестре Наполеонове Елизе и мужа њеног Феликса Бачиокија* 129; *... да Ф. М. Л. Бијанкија отреди, место Клерси ... да освоји* 137; *а между тим перва војске Аустријске част под Генералом Бијанкиом к граду Макону иде* 231; *Фердинандо Луни, аки Секретар Кроне тога је ГГ. Вантинија, Традиција, Гваландија и Лапија поставио* 491; *... а ГГ. Сенаторе Феррарија... Паллавичинија, Далбертија ... Соларија... прогласио* 422; *Лорду је Далхузију Ф. М. Велинтин полномоћије к тому дао* 382; *... да је војска она код Донмарија што стоји* 168; *И тако ти Генерал Граф Вреде с целом војском Баварско-Аустријском к месту Донмарију поступи* 169; *... и членови његови Грађане Миланске ... Карола Веррија, Јакова Меллерија ... Георгија Ђулинија ... избере* 394; *а К. К. Мајора Графа Естерхазија ... наименовао* 409; *Еја В. Императрица Марија Луиза ... са Дворјани своја бивши ... Графом Каффарелиом ... приспела* 432; *... које је код Лорда Кестлрија било* 544; *А от стране Инглезске Г. Робертом Стевартот Винунтом Кестлриом...* 529; *... Графу Кинскију ... наложио ...* 353; *Они су Генерала Ласија ... поставили* 458; *а Росијски је Генерал-Мајор Књаз Шербатов Французе из места Лињија истерао* 69; *... кад је Пао-*

¹² Детаљно смо испитивали Матичино фототипско издање „Новина српских” за 1814, с напоменом да смо анализирали само први том (Српска академија наука и уметности – Матица српска, Нови Сад, 1969).

¹³ В. наш рад *Новине*, где смо нашли скоро исту ситуацију.

¹⁴ Због обима материјала, овде ћемо цитирати само поједине примере.

¹⁵ Уп. и пример: *Из главнога стана у Арсију ...* 25, где се овај топоним третира као именица чија се основа завршава на *-е*.

ли би вишереченни Генерала Французског Миоллија до двери испратио 575; Гарда је народња у Монтарију бивша у два реда стала 383; ... да се закљученије то њино таки Г. Кардиналу Морију пошље 352; После тога се нове колонне Французске от градова Мелина, Нанжија, и Брса укажу 172; Говори се, да је Послужитељ један неког Паломбија созакљатије то зломисленника дознао ... 575; у Паризу су ... подушије за Генер. ... Пишегрија ... држали 575–6; ... и њему јошт и Књаза Роспилиосија придодао ... 386; ... да би ... Књазу Роспилиозију ... Тосканску предао и вручио 410; а Књаз Шварценберг к Генералу Себастианију оду 312; ... и Дивисионс-Генерала непријатељског Севаролија ... зароби ... 217; Генералу је Севаролију топ ногу једну отбио 217; Части војске Генерала Ст. Приста и Јакова у месту Силлерију ... стоје 227; Намерена је у купели Езске код Шамберија да иде 552; Блихер се трудио до града Шато-Пиеррија да допре 182; ... пишу от града Нансија 271; ... окрене се к граду Нансију, поред индеклинабилних облика Част војске Саккенове к граду Нанси ... појде 37–8; ... да су се Аттаманн Граф Платов и Генерал-Мајор Књаз Шербатов к граду Нанси и Нешатоу ... кренули 27;¹⁶ ... главни стан Ф. М. Блихера у граду Нанси био 37; ... и ту заштиту непријатељску с Подполковником Франжипани побије 304.

Позајмљенице на -у

6. Запазили смо свега 29 примера страних именица на -у у нашем материјалу. Од тих именица 27 се деклинирају, а само се две не мењају. Нпр.: Е је В. Краљ Прајзски... Генер. Гнајзенауа... наименовао 532; Генерала Гнајзенауа наименовао 546; и упорност Маршала Давуа изражују 424; Ген. је Граф Беннингсен Марш. Давуу ... писао 424; ... пишу за Маршалла Франц. Давуа... 300; ... Генерал Граф Беннингсен са Маршаллом Франц. Давуом на берду Хамбургском састао 420; ... с Началником тврдиннице Жуа капитулацију једне закључио 54; Е. је В. Император ... Франца Графа Саурауа ... наименовао 496; ... Ф. М. Књаз Шварценберг заповест једну ... у главному стану свом у Треффуу издао 295; Цела се част ... близу града Карлсруа скупља 86;¹⁷ Исте новине пишу, да им из Карлсруа ... јављају 26; Е. је В. Краљ ... Г. Архимандрита Монтскијуа ... наименовао 437; Архимандрита Монтскијуа ... наименовао 354, поред следећих индеклинабилних форми: Е. је В. Краљ ГГ. Дамбреу,

¹⁶ У овом примеру први топоним остаје непроменљив а други је деклиниран.

¹⁷ Цитирани топоним такође се третира као именица средњег рода. Нпр.: Император ће преко Хаала у Карлсруе ... доћи 568.

Монтскију ... наложио био 455;¹⁸ Сенат дакле ... Воеводу Далбергског, и Г. Монтскију ... наименује 301.

Позајмљенице на -ѐ

7. Према испитиваном материјалу, има 97 примера именица на -е, с напоменом да се сви мењају као именице м. р. на -ѐ. Нпр.: Е. је В. Краљ Г. Д' Амбреа Каницлером Французским ... изабрао и наименовао 437; ... до града Барбреа Ст. Силниса ... поступи 192; ... које су до места Бида р-реа поступиле биле 173; Војска ће Генерала Графа Воронцова код Бланкензеа ... прејти 66; Пред вечер се Росиани опет к Бланкензеу повуку ... 161; ... да се ... Евгенију Бохарнеу ... надокнади или наплати 359; ... Жиберта Бормеа ... избере 394; Французи су обаче из града Бреја изишли 167; Наполеон је ... у граду Бреју ... био 227; Част ће прва ... преко места ... Вајсенсеа ... ићи 395; Из Валансеа Февр. 26га ... 346; ... кад је у Валансеју у робству био 550; никад имена Маркиза Веллслеа чути не могу ... 423; ... но у месту га Гинеу болест нападне ... 242; Е. В. Император Аустријски у 8 часова ујутру из места Гробеа поће ... 338; Е. је В. Краљ ГГ. Дамбреу ... наложио 455; И Ф.М.Л. Соммарива ... преко реке Еча код места Долчеа прејде 100; Французи су се у граду Арсију и у селу пред градом истим Дорсеу држали 260; Частии војске ... Генерала Теттенборна у Епернеу ... стоје 227; ... сва положенија Маршалла Мармонта до места Естернеа узбије 192; Цео је други онај от места Тонак Ињеу идући мртви телеси и оружијем покривен 35; Из Калеа јављају 567; она је пристаништа његова заједно с пристаништам мали и оближни острова Капреа ... прогласила 356; ... да ће се исти дан тај из места Коломбеа у град Борна Оби (напред) преместити 181; ... јошт у месту Коломбеу заостане 180; ... а Форпосте само своје у граду Коншеу заоставили 318; Капитана је овог Граф Платов преко места Куртнеа к граду Монтаржију у потеру послао био 143; ... да је војска наша ... французе ... избила, и до града Куртреа гонила 239; к граду Куртреу поступи 251; и предкрилница је његова ... друмом Аннесијским до Ландсеа поступила 276; Чертеж се овај два пута прочита, и особитој Комиссији једној, из Сенатора ... Ланжинеа састојећој предложи 310; а между тим част једна Француза ... преко града Бара на Сену до места ла Фертеа поступи 215; а одатле к граду ла Фертеу на Жуарри отишао 212; и ту Брата свога Лудовика ... тако реченнога Графа Леа посетио

¹⁸ Али се у овом примеру прво презиме мења.

384; Коммисија се њина у овом числу (из Г. Г. Ленеа ... састојавши; на-
ходи 158; ... Французи и из града Монтер-Рамеа изиду 229; и тако ти
се к месту Монтер-Рамеу повуку 229; Генерал је Чернишев Французе
до места Ореа гонио 95; Французи су ... 1000 људи које рањени, које
мртви, измежду њи и Генерале Остна и Ромеа изгубили 189; ... и све
оне гласове о кретању крила десног к граду Ст. Палеу ... потврђује 270;
После славне победе те војске наша к Ферт-Гошеу поступи 284; ... да је
повелителство своје Ген. Фушеу предао 424 и сл.¹⁹

Позајмљенице на -ō

8. Према испитиваном материјалу, позајмљенице на -ō готово увек се мењају као именице м. р. на -ō, те од свега 89 примера само су два не-променљива. Нпр.: *да ће она Шведској ... по сили уговора у граду Абоу учињеног у помоћ доћи* 535; *Чертеж се овај два пута прочита, и особитој Коммисији једној, из Сенатора Барб-Марбоа ... састојећој предложи* 310; *Из града је Бордоа Путник један у Париз дошао* 391; ... *да је Лорд Веллингтон ... к граду Бордоу поступио* 52; *Понајвећма се част војске исте у Бордоу на море навезла ...* 538; *Војска пак сојузническа стоји у мести ... Булоу, и Мондионду* 212; *Фелдмаршалл је Блихер у месту Вершоу онда стојао* 147; *Коммисија се њина у овом числу (из Г. Г. Ленеа, Рендурда, Галлоа ... састојавши) наводи* 158; *тај ће се дан јоште ... у месту Гробоу сосати* 358; *Е. је К. К. Величество ... Фелдмаршал-Литнантом Данноу ... крест Коммандерни ... подарити благоизволило* 452; *Ф.М.Л. Граф Хардег ... непријатеља у месту Ст. Кроа нападне* 23; ... *велика битва код Ст. Дизера била измежду части једне војске Французске, и Генерала Ланскоа* 85; *а она сад преко Моа управ к иде* 193; ... *ето је веће у граду Моу?* 202; *а сутрадан от Бреја до места Монтроа поступи* 171; ... *таки се Французи ... к месту Монтроу (Montreaux) окрену* ... 159; *Кад су победе, које је Император наш при ... Монтроу над Сојузници одержао ...* 202; ... *да је Генералу Морору ... смрт нанела* 96; ... *да се и он заједно са Морором против њега заклео био* 336; *Генерал је коннични Граф Вреде ... с частију војске своје код Нешатоа дошао* 65; ... *да су се ... к граду Нанси и Нешатоу ... кренули* 27; ... *да би на кретање Маршалла Ожероа назио* 236; ... *или се Маршаллу Ожероу ... приближавати мора* 206; ... *да ће се главни стан Генерала Грофа Вреде преко места Пудроа*

¹⁹ Занимљиво је што се топоним *Троје* често помиње али се никад не деклинира у овом листу. Поред тога, презиме *Вреде* понекад се мења као именица ср. р. (167, 191, 204, 260) а понекад као именица ж. р. (124, 167, 254, 520).

к Ст. Дисту кренути 31; Французи из града истеранни једни преко места Споа ... уступати почну 193; Овај час Скоротеча један из главнога стана Ф. М. Кн. Шварценберга у месту Трефоу (Trefaux) ... отправљен амо приспеде 284; Наполеон је ... из Фонтенеблоа у Ст. Тропе пошао 358–9; ... и намеравао, сутрадан преко места Сонса к граду Фонтенеблоу да иде 94; Наполеон се јоште у Фонтенеблоу ... наоди 329; ... до места Френоа приспе 192; после неколико ће дана преко реке Поа прелазити 194; Чује се, да ћеју Бурбони ... у граду Поу .. пребивати 276; ... да је предкрилница Краља Неаполитанског близу града Пјаченце (на реки Поу) дошла 160, поред непроменљивих форми: Војска ... у све Државе талијанске с ове стране реке По ... улезти 144; да је лево крило војске К. К. преко реке По ... поступило 99.

Закључак

На основу наше анализе 576 страница текста „Новина српских” за 1814. можемо без устручавања рећи да се скоро свака страна именица која се завршава на -и, -у, -ē, -ō деклинира као именица м. р. на -о и вокалски завршетак се осећа као део основе. Изузеци се ограничавају на 3% свих примера. Као што смо видели, у овом погледу „Новине српске” су врло прогресивне, јер се у њима налази исто стање као и у данашњем књижевном језику. Напротив, у „Сербским новинама повседневним”, као и у „Славено-Сербским ведомостима”, позајмљенице углавном остају непроменљиве, те због тога њихов језик изгледа много архаичнији или делује више као страни језик. На крају, потребно је нагласити да у каснијим бројевима „Новина српских” (1834–45) запажамо скоро исту ситуацију као и у ранијим у односу на деklinацију страних позајмљеница.

Aleksandar Albijanić

FOREIGN NAMES AND TOPONYMS IN SOME SERBIAN TEXTS OF THE XIXth CENTURY:
A BRIEF LOOK AT DAVIDOVIĆ'S „NOVINE SRPSKE” (1814)

Summary

The analysis of 576 pages of „Novine Srpske” (1814) reveals that almost all foreign borrowings in *-i*, *-u*, *-e*, *-o* are treated as masculine nouns in *-ø*, the vocalic ending being considered part of the stem. Exceptions to this occur in only 3% of all examples. The opposite situation was observed in „Serbske novine povsednevne” and „Slaveno-Serbske vedomosti”, two newspapers from the end of the 18th century, as almost all foreign borrowings in *-i*, *-u*, *-ē*, *-ō* are not declined.